

Huziy I.S.

National University «Lviv Polytechnic»

STRUCTURALL-CONTENT CHARACTERISTICS OF COMPETITIVENESS OF THE FUTURE TEACHER OF VOCATIONAL TRAINING

Summary

The necessity in determining the structural and semantic characteristics of the competitiveness of professional teacher learning based on the essence of the concept of «the competitiveness of professional teacher learning» is justified. The structural-semantic characteristics of competitiveness of professional teacher learning are determined and their importance in educational activity is revealed.

Keywords: teacher professional learning, competitiveness, structural and semantic characteristics.

УДК 378.14:37.034

ПІДГОТОВКА СТУДЕНТІВ ДО ФОРМУВАННЯ ГУМАННИХ ВЗАЄМВІДНОСИН МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Дехнич А.Г.

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

Розкрито сутність гуманістичного виховання, його мету та функції. Визначено поняття «готовність до гуманістичного виховання», «готовність до формування гуманістичних відносин» та окреслено шляхи забезпечення такої готовності. Гуманістичну спрямованість педагогічної діяльності розглянуто як результат підготовки студентів до гуманістичного виховання. Висвітлено особливості формування гуманних взаємовідносин молодших школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності. Запропоновано напрями теоретичної та практичної підготовки студентів до виховання гуманних взаємовідносин школярів у навчанні.
Ключові слова: гуманістичне виховання, професійна підготовка, готовність, гуманістична спрямованість, навчально-пізнавальна діяльність, взаємовідносини, взаємодія.

Постановка проблеми. До основних проблем педагогіки, що вимагають постійної уваги, належить проблема гуманістичного виховання молодого покоління. Життя переконує, що без культивування таких цінностей як добро, повага, чуйність, справедливість, довіра, почуття власної гідності, толерантність, альтруїзм, навряд чи можна розраховувати на поліпшення ситуації в нашій країні. Ці складові гуманності виконують функцію гармонізації особистих і суспільних інтересів, яка складає основу гуманістичної культури людства [6, с. 132]. Незважаючи на велике значення гуманістичних принципів у житті людей, вони ще не посіли належного місця в системі цінностей молодого покоління. У практиці роботи загальноосвітніх закладів зберігаються застарілі способи передачі ціннісного ставлення до світу в готовому вигляді, відбувається підміна гуманістичної педагогіки випадковим набором виховних заходів. У наш час у школі викристалізувалися визначені форми, методи та прийоми гуманістичного виховання молодших школярів, але не використовуються резерви їх навчально-пізнавальної діяльності. Як і раніше основна увага в процесі навчання приділяється вирішенню суто дидактичних цілей, а не формуванню особистості взагалі. За умов уміло організованої навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів розвиваються гуманні взаємини, кожен учень виформується як особистість із позитивними

рисами. Розв'язанню означеної проблеми сприятиме підготовка майбутніх вчителів початкових класів до гуманістичного виховання молодших школярів у процесі навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки студентів вищих педагогічних навчальних закладів до гуманістичного виховання молодших школярів досліджується вченими в різних аспектах, а саме: методологічні засади гуманізації й гуманітаризації навчання та виховання (С. Гончаренко, М. Євтух, І. Зязюн, Ю. Мальований та ін.); теоретичні основи гуманізації педагогічних функцій учителя (С. Мусатов, В. Семиченко, А. Сущенко, та ін.); здійснення гуманістичного виховання в загальноосвітньому навчальному закладі різноманітними засобами (А. Бондар, А. Кияновський, Г. Тарасенко, Н. Химич та ін.); історико-педагогічні питання гуманізації педагогічного процесу (Л. Вовк, О. Дубасенюк, Л. Кондрашова, М. Левківський, В. Луговий, В. Майборода, А. Сманцер та ін.); теоретичні основи професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до виховної діяльності (Л. Волик, П. Красовський, С. Лавриненко, Л. Мацук, С. Паршук, Д. Пащенко, О. Рега, А. Хоменко та ін.); питання забезпечення готовності студентів до гуманістичного виховання молодших школярів (І. Бужина, І. Парасюк, О. Макарова, М. Ткаченко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на числен-

ні наукові розробки щодо підготовки майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання молодших школярів, проблема забезпечення готовності студентів до цього напрямку виховання учнів саме у процесі їхньої навчально-пізнавальної діяльності наразі є ще не достатньо дослідженою.

Метою статті є висвітлення шляхів підготовки майбутніх вчителів початкових класів до формування гуманних взаємовідносин молодших школярів з урахуванням специфіки їх прояву в навчально-пізнавальній діяльності.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх вчителів початкових класів до гуманістичного виховання молодших школярів є нагальною потребою суспільства, бо гуманність розвивається у школярів під впливом дружніх доброзичливих стосунків у класному колективі, в атмосфері взаємного інтересу дітей один до одного, колективної взаємороботи та відповідальності. Становлення й розвиток таких відносин залежить не від тривалості перебування дітей у колективі і не від сили їх бажання жити в атмосфері товариської згуртованості, а в першу чергу від змістовності, цілеспрямованості педагогічного керівництва.

В основу гуманістичного виховання покладається принцип гуманізму. У загальному розумінні гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) визначається як «історично змінювана система поглядів, яка визнає цінність людини як особистості, її права на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, яка вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою відносин між людьми» [7, с. 130].

У своїй роботі спираємося на положення про те, що педагогіка гуманістичного виховання передбачає оптимальний вибір та використання науково обґрунтованих засобів, форм, методів виховання, що забезпечують залучення вихованців до загальнолюдських культурних цінностей, створення гуманних взаємовідносин між вихователями і вихованцями [1, с. 11]. Під гуманістичним вихованням розуміємо спеціально організований процес цілеспрямованого управління розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов для позитивної самореалізації вихованця у процесі його співпраці з педагогами, батьками, членами дитячого колективу та спілкування з природою, навколишнім соціумом і культурою [3, с. 14].

Функції гуманістичного виховання зводяться до залучення вчителів і учнів до цінностей гуманної культури, до соціального захисту і охорони дитинства, життя і здоров'я дітей, їх прав і чеснот; створення умов для розвитку кожної дитини як суб'єкта культури і власної життєтворчості, надання допомоги у розвитку її творчого потенціалу та здібностей, у життєвому самовизначенні, самореалізації у родині, школі, оточенні; як наслідок, створення гуманного ставлення до суспільства, природи, людей, самого себе [1, с. 11].

Дослідник проблеми гуманістичного виховання молодших школярів Д. Пащенко вважає, що кінцевою метою гуманістичного виховання має бути вільна добропорядна толерантна людина з розвиненими задатками та національною самосвідомістю, впевнена у своїй можливості повноцінно жити й самореалізуватися в суспільстві

через власну працю [3, с. 14]. Таке тлумачення мети гуманістичного виховання відповідає уявленню автора про цей процес і його результат.

А. Алієва визначає готовність учителя початкових класів до здійснення гуманістичного навчання і виховання як особистісне утворення, в основу якого покладається система гуманістичних якостей і відносин, професійно-ціннісних орієнтацій, знань та умінь, що обумовлює функціонування його психолого-педагогічних технологій [1, с. 9]. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до гуманістичного виховання учнів передбачає освоєння особистістю системи професійних знань, формування умінь, спрямованих на діагностику, корекцію та формування моральних якостей особистості школяра, професійно-етичне самовиховання через засвоєння професійної культури всіх рівнів організації, а також становлення особистісних властивостей і якостей, що відповідають вимогам учителя-гуманіста [1, с. 12].

Найбільш суттєвими ознаками готовності вчителя початкових класів до гуманістичного виховання є такі: робота вчителя за покликанням, любов до дітей, відчуття щастя від спілкування з вихованцями; наявність гуманістичного світогляду, сприйняття людини як найвищої у світі цінності, повага до дитини, віра в її сили і можливості; висока моральність учителя, що ґрунтується на національній самосвідомості, духовному потенціалі та гуманних загальнолюдських якостях (бути, насамперед, людиною, а вже потім – професіоналом); громадянська вихованість, законслухняність, активна життєва позиція; педагогічна майстерність як сукупність професійної значущих особистісних рис і якостей; внутрішня установка на повагу до прав дитини [3, с. 20]. Д. Пащенко поняття «готовність до гуманістичного виховання» трактує як «сукупність особистісних, психологічних і професійних особливостей вчителя, що охоплюють мотиваційну, змістово-процесуальну та дієво-оперативну сферу педагогічної діяльності, яка дає йому змогу успішно реалізовувати цілі гуманістичного виховання» [3, с. 19].

У своїй науковій роботі поділяємо позицію науковців про те, що результатом підготовки майбутніх вчителів початкових класів до гуманістичного виховання є формування гуманістичної спрямованості педагогічної діяльності. Таку спрямованість О. Рега визначає як «єдність мотиваційно-ціннісних орієнтацій особистості, в основі якої – ставлення до людини як найвищої цінності, ... професійну властивість, що є основою прояву у дітей поваги до інших, відповідальності, турботи, творення добра» [4, с. 149]. Науковець звертає увагу на те, що гуманістична спрямованість виявляється у прагненні людини надавати допомогу іншим, співпереживати, піклуватися про певний психологічний клімат у колективі тощо [4, с. 149].

Для успішного здійснення підготовки студентів до гуманістичного виховання молодших школярів необхідною є гуманізація педагогічного процесу безпосередньо у вищому навчальному закладі. Виділяються такі психолого-педагогічні умови ефективності цього процесу: забезпечення студентам статусу суб'єкта навчальної діяльності; встановлення суб'єктно-суб'єктної

гуманної взаємодії в системі «викладач-студент», «студент-учень»; стимулювання розвитку гуманістично-етичних установок та саногенного (оздоровчого) мислення студентів [4, с. 150]. Цей перелік можна розширити такими умовами: необхідність формування у студентів позитивної установки на здійснення гуманістичного навчання і виховання молодших школярів; збагачення нормативних психолого-педагогічних курсів спецкурсами та спецсеминарами з проблем гуманістичної педагогіки; озброєння студентів досвідом професійної діяльності на основі гуманістичних ідей [1, с. 18].

О. Рега зазначає, що «тільки особистий досвід, участь у різних видах діяльності дозволить дитині пізнати себе і дати поштовх тому, що закладено в ній природою» [4, с. 150]. Вчений обґрунтовує думку про те, що ніщо так не властиве дитині, як потреба відчувати задоволення, радість від власної діяльності, адже дитина не тільки дізнається про щось, засвоює матеріал, а й переживає свою працю, висловлює глибоко особисте ставлення до того, що їй вдається і не вдається. Молодший школяр дуже хоче добре вчитися [4, с. 150]. Ця ідея, на наш погляд, обумовлює необхідність здійснення гуманістичного виховання молодших школярів саме у процесі їхньої навчально-пізнавальної діяльності.

Навчально-пізнавальна діяльність молодших школярів має значний потенціал у формуванні їх гуманних взаємовідносин. Гуманні відносини реалізуються в процесі діяльності й спілкування школярів при досягненні загальних пізнавальних цілей і характеризуються проявами гуманності стосовно людей. Оскільки спілкування є процесом двобічним, то доцільно вести розмову не тільки про гуманні відносини, а й про гуманні взаємовідносини як вищий ступінь прояву гуманізму у взаємодії. Гуманні взаємовідносини можна визначити як відносини між школярами, що будуються на принципах гуманізму. Гуманні взаємовідносини виявляються в конкретних діях людей у всіх видах діяльності: навчально-пізнавальній, ігровій, суспільній, трудовій. Прояви їх у названих видах діяльності багато в чому подібні: співробітництво в досягненні цілей діяльності, здатність приймати моральні рішення в суперечливих ситуаціях, обмін думками, високорозвинене почуття обов'язку, безкорислива турбота про товаришів, уміння помічати труднощі однокласників і вчасно надавати допомогу в подоланні перешкод, активність у наданні допомоги та її прийомі, задоволення своїми успіхами й успіхами однокласників [5, с. 77].

Для реалізації діяльності з формування гуманних взаємовідносин у навчанні необхідно, щоб молодші школярі засвоїли інформацію, що містить переконливі докази того, що гуманність і позитивне ставлення до навчання – два основних критерії значущості для учня. Ця інформація може подаватися в процесі навчання через зміст навчального матеріалу такими способами: виділення морального аспекту в змісті матеріалу й на його основі формування уявлень про обов'язок, відповідальність, гуманізм; формування в учнів через зміст навчального матеріалу цілісного підходу до уявлень про моральне обличчя людини, гуманні якості та ціннісні орієнтації; розвиток

умінь визначати головну лінію людини, оцінити ситуацію, обґрунтувати способи її рішення.

У процесі навчання ця інформація може виходити й від учителя, і з навчального посібника. Велика роль засобів масової інформації, спілкування з друзями. Значне місце серед шляхів озброєння учнів знаннями посідає стимулювання до самовиховання. Необхідно допомогти молодшому школяреві визначити таку програму самовиховання, яка б підводила до переконання, що про достоїнства людини судять не за епізодичними вчинками, а за повсякденною поведінкою. Наступний етап – включення школярів у гуманні взаємовідносини, які сприяють формуванню навичок гуманної поведінки, гуманних звичок. Провідна роль при цьому належить організації допомоги в навчанні, яка сприяє формуванню дружніх стосунків між членами колективу, викликає почуття відповідальності [6, с. 135].

Майбутні вчителі мають бути підготовленими до формування гуманних взаємовідносин молодших школярів у процесі навчання. У дослідженні І. Бужини «готовність майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів» інтерпретується як «цілісне, стійке полікомпонентне утворення, яке забезпечується позитивною мотивацією, оволодінням сучасною технологією формування гуманістичних якостей у майбутніх учителів, їхньою потребою до педагогічної рефлексії» [2, с. 16].

Істотним напрямом у забезпеченні готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів у процесі навчально-пізнавальної діяльності є проведення семінарів, конференцій, круглих столів, програми яких включають такі питання: форма встановлення контактів із класом (невербальні засоби, використовувані вчителем для встановлення контактів із різними учнями; форми вираження уваги до окремих вихованців); зміст і манера пред'явлення вимог до учнів; форми зняття невпевненості, сором'язливості, внутрішньої замкненості, стимулювання пізнавальної й моральної активності учнів на уроках; використання моральних оцінок і ставлень дітей, що зміцнюють у них почуття власної гідності й відповідальності; засоби впливу на учнів, що попереджують недисциплінованість (мімічна експресія, прохання, порада, гумор, заспокоючі зауваження, критичні повчання, категоричні приписи, попередження про покарання); реакції учнів на вимоги вчителя; загальна атмосфера уроку та ін.

Теоретична підготовка студентів до гуманістичного виховання молодших школярів має підкріплюватися формуванням умінь і навичок організації гуманних взаємовідносин учнів, що можливе за умов включення до програм педагогічних практик відповідних завдань. Залучення студентів-практикантів до практичної підготовки має здійснюватися у таких напрямках:

– створення у колективі молодших школярів сприятливого психологічного клімату, який є запорукою успішної спільної навчально-пізнавальної діяльності, що передбачає включення учнів у взаємодію;

– організація групових та колективних форм навчання на уроках для забезпечення набуття учнями досвіду поведінки у спільній діяльності (між учнями складаються відносини взаємної до-

помоги, співробітництва, які ведуть до оволодіння способами колективного здобуття знань, умінь колективно працювати, народжують дружні, турботливі відносини);

– забезпечення чергування різних форм навчальної діяльності учнів, уведення в хід уроків ігрових моментів, які створюють позитивні переживання;

– педагогічно доцільна організація спілкування молодших школярів, яке б виконувало функції координації цілей і дій, узгодження етичних рішень, гуманістичної солідарності;

– управління процесом навчання з боку вчителя (систематичне спостереження за внутрішньоколективними відносинами, вивчення їх, забезпечення престижною позицією школярів, у яких потреба в самоповазі в колективі не задоволена).

Поєднання вищезазначених форм теоретичної та практичної підготовки студентів забезпе-

чить необхідний рівень готовності до формування гуманних взаємовідносин молодших школярів у навчально-пізнавальній діяльності.

Висновки і пропозиції. Особливості формування гуманних взаємовідносин молодших школярів у процесі навчання (створення сприятливого психологічного клімату в колективі; організація спільної діяльності, взаємодії; педагогічно доцільна організація спілкування; педагогічне управління навчанням) визначають зміст підготовки майбутніх учителів до цієї діяльності. Умовою ефективності такої підготовки є поєднання теоретичної (засвоєння теоретичних питань гуманістичного виховання при вивченні нормативних психолого-педагогічних дисциплін, спецкурсів та спецсеминарів) та практичної підготовки (включення до програми практик відповідних завдань та організація безпосередньої професійної діяльності).

Список літератури:

1. Алиева А. М. Подготовка студентов педагогического факультета к воспитанию гуманизма у младших школьников в процессе изучения устного народного творчества (на материале Карачаево-Черкесского государственного университета и Кабардино-Балкарского государственного университета): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / А. М. Алиева. – Майкоп, 2003. – 22 с.
2. Бужина І. В. Теорія і практика підготовки майбутніх учителів до формування гуманістичних відносин молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / І. В. Бужина. – К., 2005. – 53 с.
3. Пащенко Д. І. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до гуманістичного виховання учнів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Д. І. Пащенко. – Київ, 2006. – 37 с.
4. Рега О. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до гуманно-особистісного виховання дітей / О. Рега // Гірська школа Українських Карпат № 6-7 – 2010-2011. – С. 149-152.
5. Тихонович В. М. Гуманістичне виховання школярів у навчально-пізнавальній діяльності: навчальний посібник / В. М. Тихонович. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 156 с.
6. Тихонович В. М. Особливості прояву гуманізму школярів у процесі навчально-пізнавальної діяльності / В. М. Тихонович // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки» / гол. ред. А. І. Кузьмінський. – Черкаси, 2013. – № 10 (263). – С. 132-137.
7. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред. Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

Дехнич А.Г.

Харьковский национальный педагогический университет
имени Г.С. Сковороды

ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ К ФОРМИРОВАНИЮ ГУМАННЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В УЧЕБНО-ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация

Раскрыта сущность гуманистического воспитания, его цель и функции. Определены понятия «готовность к гуманистическому воспитанию», «готовность к формированию гуманистических отношений» и очерчены пути обеспечения такой готовности. Гуманистическая направленность педагогической деятельности рассмотрена как результат подготовки студентов к гуманистическому воспитанию. Выделены особенности формирования гуманных взаимоотношений младших школьников в процессе учебно-познавательной деятельности. Предложены направления теоретической и практической подготовки студентов к воспитанию гуманных взаимоотношений школьников в обучении.

Ключевые слова: гуманистическое воспитание, профессиональная подготовка, готовность, гуманистическая направленность, учебно-познавательная деятельность, взаимоотношения, взаимодействие.

Dekhnich A.G.

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University

STUDENTS' PREPARATION TO FORMING HUMANE MUTUAL RELATIONS OF YOUNG LEARNERS IN STUDYING-COGNITIVE ACTIVITY

Summary

The core of humanistic upbringing has been revealed, as well as its aim and functions. The notions of «readiness to humanistic upbringing», «readiness to forming humanistic relations» have been defined; the ways of providing this readiness have been outlined. Humanistic direction of pedagogical activity is viewed as the result of students' preparation to humanistic upbringing. Peculiar features of forming humane mutual relations between young learners in the process of studying-cognitive activity have been enlightened. Directions of theoretical and practical students' preparation to bringing up humane mutual relations of pupils in studying have been proposed.

Keywords: humanistic upbringing, professional preparation, readiness, humanistic direction, studying-cognitive activity, mutual relations, mutual activity.

УДК 378.14

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ЛІКАРІВ І ПРОВІЗОРІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ІТ-КОМПЕТЕНТНОСТІ

Добровольська А.М.

Івано-Франківський національний медичний університет

У статті акцентовано увагу на понятті «творчі здібності». Схарактеризовано завдання 4-х рівнів, а також досліджено їх значущість для розвитку творчих здібностей майбутніх лікарів і провізорів у процесі формування інформаційно-технологічної компетентності (ІТ-компетентності) під час навчання дисциплінам природничо-наукової підготовки (ДПНП). З'ясовано роль проблемних завдань у процесі розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців, у котрих формується ІТ-компетентність під час навчання ДПНП. Розроблено методику оцінювання рівнів творчих здібностей майбутніх фахівців за умови набуття ними ІТ-компетентності під час навчання ДПНП, яка передбачає анкетне опитування суб'єктів освітнього процесу за сформульованими запитаннями та реалізацію алгоритму оцінювання його результатів з використанням відповідних статистичних методів. У межах розробленої моделі проведено анкетне опитування суб'єктів дослідження, а також оцінено його результати за передбаченим алгоритмом. Доведено, що процес формування ІТ-компетентності під час навчання ДПНП з використанням розроблених посібників є визначальним для розвитку творчих здібностей майбутніх лікарів і провізорів, котрі дозволяють їм творчо вирішувати завдання і проблеми не тільки в майбутній професійній діяльності, але й в інших дотичних сферах.

Ключові слова: анкетне опитування, завдання, ІТ-компетентність, методика, посібники, рівень, творчі здібності.

Постановка проблеми. На сьогодні важливими елементами професійності лікарів і провізорів є їх вміння обробляти великі потоки фахово спрямованої інформації, проявляючи вміння до її аналізу, критичного оцінювання, узагальнення, синтезу, систематизації. Тому основним завданням сучасної вищої медичної і фармацевтичної освіти є не тільки формування в майбутніх фахівців міцних системних знань, умінь і навичок, умінь постійно підвищувати свій професійний рівень, умінь самостійно здобувати нові фахові знання, але й розвиток їх творчих здібностей і потенціалу.

Саме наявність у лікаря чи провізора творчого потенціалу сприяє тому, що він не пристосовується до нових мінливих умов професійної діяльності, а є активним перетворювачем дійсності і фахівцем, котрий творчо вирішує різноманітні проблемні ситуації в практичній діяльності.

Окрім того, динамічний розвиток освітнього простору вимагає від профільних ВНЗ підготовки майбутніх лікарів і провізорів відповідно до соціального замовлення суспільства, здатних до творчості в професійній діяльності.

Тому формування і розвиток творчих здібностей і потенціалу в майбутніх фахівців є важливою й актуальною проблемою сучасної вищої медичної і фармацевтичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми творчості, формування і розвитку творчих здібностей у наукових дослідженнях з різних точок зору розглядали В. Андреев, Т. Артем'єва, В. Крутецький, Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв, О. Лук, С. Рубінштейн, О. Чус та інші вчені.

Загальні проблеми розвитку здібностей суб'єктів освітнього процесу вивчали Л. Антонюк, П. Атаманчук, Б. Гніденко, С. Гончаренко, А. Давиденко, Є. Коршак, М. Мартинюк, В. Сергієнко, М. Шут та інші дослідники.